
ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 336.01

В. М. Голуб
к.т.н., доцент**ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ ФІНАНСІВ**

Стаття присвячена узагальненню власних методичних розробок, спрямованих на інтенсифікацію засвоєння базових понять загального курсу фінанси. Чітко визначено місце фінансової науки серед інших теоретичних курсів. Розкрита сутність фінансів як достатньо складне багатопланове суспільне явище, яке має видиму сторону, що асоціюється із грошовими розрахунками та невидиму сторону, яка відображає рух вартості створеного ВВП через обмінно-розподільчі процеси.

Ключові слова: фінанси, грошові розрахунки, ВВП

В. М. Голуб,
к.т.н., доцент**ДИСКУССИОННЫЕ ВОПРОСЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СУЩНОСТИ
ФИНАНСОВ**

Статья посвящена обобщению собственных методических разработок, направленных на интенсификацию усвоения базовых понятий общего курса финансы. Четко определено место финансовой науки среди других теоретических курсов. Раскрыта сущность финансов как достаточно сложное многоплановое общественное явление, которое имеет видимую сторону, что ассоциируется с денежными расчетами и невидимую сторону, которая отражает движение стоимости созданного ВВП через обменно-распределительные процессы.

Ключевые слова: финансы, денежные расчеты, ВВП

V. Golub**DEBATABLE ISSUES OF FINANCES ECONOMIC ESSENCE**

The article is devoted to generalization of the author's teaching materials aimed at intensification of mastering the basic concepts of the general course in finances. The place of financial science among other theoretical courses is clearly defined. The author reveals the essence of finances as a very complicated multi-aspect social phenomenon that has a visible side, which is associated with cash payments, and the invisible side, which reflects the value movement of created GDP through the exchange-distributive processes.

Key words: finances, money calculations, IGP

Актуальність теми дослідження. У теорії фінансів існують деякі складні й навіть дискусійні питання, які стосуються економічної сутності комплексної економічної категорії фінанси, економічна сутність яких поки що до кінця не розкрита. Ця проблема значно ускладнюється тим, що економічна сутність фінансів прихована за зовнішніми формами її прояву. Фінанси як наукове поняття звичайно асоціюється з тими процесами, котрі, на перший погляд, проявляються у різних формах і обов'язково супроводжуються рухом (готівковим чи безготівковим) грошових засобів. Але цей видимий рух грошо-

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

вих засобів сам по собі не може розкрити економічної сутності фінансів, оскільки фінанси є достатньо складним багатоплановим суспільним явищем, що характеризується різними ознаками та формами прояву.

Постановка проблеми. На наш погляд, проблему дослідження фінансів можна наочно розкрити, використовуючи відповідні формалізовані схеми, які допоможуть студентам засвоїти основні базові поняття теорії фінансів та зрозуміти взаємозв'язок між комплексною економічною категорією «фінанси» та конкретними фінансовими категоріями. Ці схеми допоможуть показати діалектичний розвиток теорії фінансів від найпростіших категорій «податок» і «ціна» до узагальнюючої категорії «фінанси».

Метою даної роботи є узагальнення власних методичних розробок, спрямованих на інтенсифікацію засвоєння базових понять загального курсу фінанси.

Дуже важливо, на наш погляд, спочатку чітко визначити місце фінансової науки серед інших теоретичних курсів.

Виклад основного матеріалу. Фінанси являють собою достатньо складне багатопланове суспільне явище, яке характеризується різними сутнісними ознаками та формами прояву. Як і будь-яке явище, вони можуть розглядатися на різних рівнях узагальнення і деталізації. У цілому блок фінансових дисциплін можна умовно поділити на три рівні.

Перший – загальна теорія фінансів, яка визначає і характеризує головні фінансові відносини, формує основні форми і поняття, що в подальшому поглиблюються й конкретизуються.

Другий – передбачає конкретизацію (диференціацію) теорії фінансів, на якому визначаються і характеризуються окремі сфери і ланки фінансових відносин. Ці відносини вивчаються в рамках таких дисциплін, як фінанси підприємств, страхова справа, державні фінанси, податкова система, міжнародні фінанси, гроші та кредит, банківські операції тощо.

Третій – визначає прикладну теорію, яка вивчає конкретні методи використання та управління фінансовими відносинами. Сутність цих відносин вивчається в рамках таких курсів, як фінансовий менеджмент, страховий менеджмент, банківський та кредитний менеджмент, фінансовий ринок, фінансовий механізм макроекономіки та зовнішньоекономічної діяльності тощо. Ось чому так важливо вивчення загальної теорії фінансів.

Для більш глибокого розкриття економічної сутності фінансів, треба чітко визначити те загальне, що лежить в основі різних фінансових операцій. Перш за все, в основі будь-яких фінансових операцій слід розглядати наявність відносин між різними суб'єктами суспільного виробництва, що в економічній теорії визначенні як об'єктивні виробничі відносини.

Отже, фінанси, відображаючи реально існуючі в суспільстві виробничі відносини, які мають об'єктивний характер, виступають як об'єктивна економічна категорія. Найважливішою ознакою фінансів є грошовий характер цих відносин, оскільки гроші є обов'язковою умовою існування фінансів. Гроші – це основний інструмент фінансових операцій. Якщо немає грошей, то не може бути фінансів, тому що фінанси є суспільна форма, яка зумовлена існуванням грошей.

Водночас, фінанси, маючи власний зміст, не перестають бути економічними відносинами, під якими, як відомо, розуміють об'єктивні відносини між особами в процесі суспільного виробництва. Отже, фінансові відносини співвідносяться з економічними як часткові із загальним. Виходячи з економічної сутності фінансів, дамо наукове визначення фінансів як об'єктивної економічної категорії.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

Фінанси – це економічні відносини, які виникають у процесі розподілу і перерозподілу вартості ВВП або/та частини національного багатства на макрорівні, а також доходу або прибутку на мікрорівні, у зв'язку із формуванням грошових фондів у суб'єктів господарювання або держави та використанням їх на розширене відтворення, матеріальне стимулювання працюючих, задоволення соціальних та інших потреб суспільства.

ВВП як об'єкт фінансових відносин характеризує нормальну фінансову ситуацію: суспільство розподіляє і відповідно споживає та нагромаджує те, що воно створює. За умов, коли об'єктом цих відносин стає національне багатство, така ситуація характеризується як економічна криза, що може вважатися як звичайне "проїдання" ресурсів країни. Тільки виробництво ВВП та його розподіл створює стабільні фінансові передумови для процвітання нації.

Найбільш складним дискусійним питанням, на наш погляд, залишається проблема визначення взаємовідносин й взаємозв'язків між окремими фінансовими категоріями. Складність цих проблем полягає в тому, що фінанси як комплексну економічну категорію слід розглядати у двох аспектах.

Перший аспект пов'язаний із розкриттям економічної сутності фінансів із точки зору її видимої сторони. Ця сторона фінансів відповідає загальноприйнятому спрощеному сприйняттю фінансів, які асоціюються із грошовими розрахунками та фінансовою діяльністю суб'єктів господарювання. Отже, ця сторона фінансів, зазвичай, ототожнюється із рухом грошових потоків між суб'єктами фінансів – урядом, бізнесом та фізичними особами, що відображено на рис. 1.

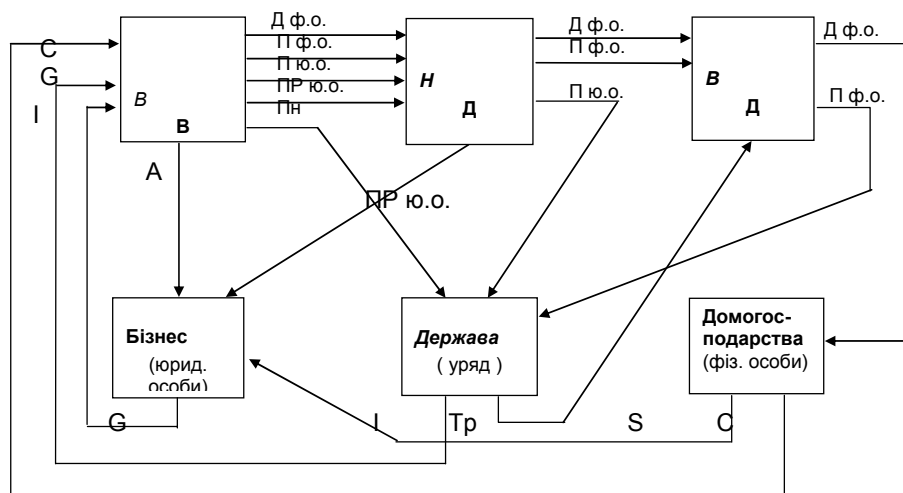

Рис. 1. Формалізована схема грошових потоків

Об'єктом цих відносин виступає валовий внутрішній продукт (ВВП) та його похідні національний дохід (НД), використовуваний дохід (ВД). Ця схема відображає двосторонні відносини щодо руху грошових коштів. При цьому вважається, що по відношенню до одного суб'єкта певна сума грошових коштів є доходом, а для другого – видатками.

- А – амортизаційні відрахування;
- Пн – податки непрямі (ПДВ + Акц. зб.);
- Р ю о н – прибуток юридичних осіб нерозподілений;

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

П ю о – податки юридичних осіб;
 П ф о – податки фізичних осіб;
 Д ф о – доход фізичних осіб;
 Тр – трансфертні платежі;
 А + Пн – сума відрахувань на оновлення основних фондів для майбутнього споживання;
 С – споживчі витрати;
 G – урядові (державні) витрати;
 I – інвестиційні витрати;

У світовій економічній літературі широко застосовується методика розрахунку ВВП на основі тотожності доходів і видатків, Цей факт також може бути відображено даною схемою:

Із наведеної схеми можна зробити такі висновки:

$$\begin{aligned} \text{ВВПдох} &= A + \text{Пн} + \text{ПР ю о н} + \text{П ю о} + \text{П ф о} + \text{Д ф о} ; \\ \text{ВВПвид} &= C + G + I ; \\ \text{НД} &= \text{ВВП} - (A + \text{Пн}). \end{aligned}$$

Дана схема наочно показує процес формування ВВП та його складової частини НД. Податки, що спрямовуються до Держави, формують Державний бюджет.

Найбільш цінним для формування цілісного уявлення про фінансові категорії є відображення процесу розподілу особистого доходу домашніми господарствами, тобто населенням на споживання та збереження із врахуванням трансфертних платежів.

Головним джерелом формування державних доходів виступає національний доход (НД). Від його обсягу залежать можливості держави по формуванню своїх доходів, а отже і здійснення видатків. Темпи зростання НД в деякій мірі залежать від співвідношення між його складовими частинами: фондом споживання і фондом нагромадження, що відображені на рис. 2.

Національний доход	
Фонд споживання	Фонд нагромадження
~75-80 %	~25-20 %

Рис 2. Структура національного доходу (ГСС = 0,75 – 0,80)

Кількісним показником цього співвідношення може виступати показник граничної схильності до споживання (ГСС), який був введений відомим американським економістом Дж. М. Кейнсом. Величина ГСС залежить від національних особливостей, психологічного стану, уподобань та звичаїв населення і окремої людини. Він показує, яку частину додаткового доходу буде спожито, а яку – заощаджено. Для України ГСС знаходиться в межах 0,75 – 0,80.

Державні доходи головним чином формуються за рахунок фінансових ресурсів, які спрямовуються у фонд нагромадження. Обсяг державних доходів залежить також від співвідношення, яке складається в фонді споживання між особистими доходами громадян і тими соціальними виплатами, які вони одержують із фонду споживання.

Другий аспект розкриває невидиму сторону фінансів, яка асоціюється з рухом вартості створеного сукупного суспільного продукту, тобто волового внутрішнього продукту. Цей рух відображається через обмінні, розподільні та перерозподільні процеси, в яких поступово беруть участь такі конкретні фінансові

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

категорії, як ціна, податки, заробітна плата, кредит, і від чіткої налагодженості взаємодії між ними залежить ефективність функціонування економічної системи держави та розвиток суспільства в цілому. Цей аспект є більш складним для розуміння. Невидиму сторону фінансів, що пов'язана з рухом вартості створеного суспільством ВВП, можна відобразити наочно за допомогою формалізованої схеми руху вартості, що показана на рис. 3.

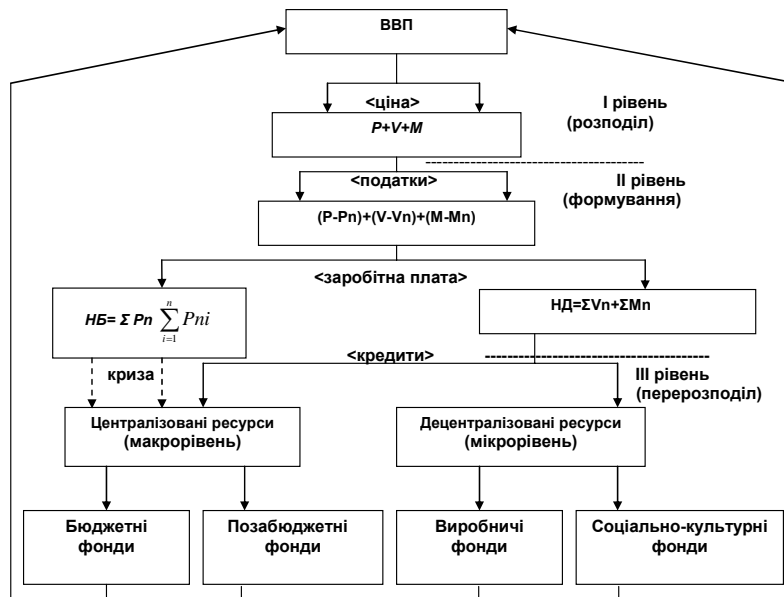

Рис. 3. Формалізована схема розподілу вартості ВВП

Ця схема відображає фінансові ресурси як матеріальні носії фінансових відносин, що дозволяє виділити фінанси із загальної сукупності категорій, які беруть участь у вартісному розподілі обсягу ВВП.

Фінансові відносини, що виникають в процесі розподілу вартості ВВП, можна класифікувати за трьома рівнями.

На першому рівні виникають оціночно-розподільні відносини, коли за сприяння ціни вартість ВВП отримує грошову оцінку і розподіляється на три головні складові: $ВВП = P+V+M$,

де:

P – відшкодована вартість постійного капіталу (відшкодування зносу - амортизація основних фондів), частина якого P_n , повинна інвестуватися, тобто спрямовуватися в процеси розширеного відтворення та формувати вартість НБ;

V – вартість змінного капіталу, головну частину якого складають доходи корпорацій та зарплата окремих фізичних осіб, податкові надходження V_n з цих доходів формують фонди НД;

M – додана вартість, яка створена в процесі виробництва, з якої головним чином формуються фонди НД, за рахунок податків M_n .

На другому рівні виникають відносини формування та розподілу щодо створення вартості національного доходу (НД): $НД = \sum V_n + \sum M_n$ та частини національного багатства (НБ). $НБ = \sum P_n$.

У розподільних процесах цього рівня поряд з фінансами беруть участь такі фінансові категорії як заробітна плата, податки.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

На третьому рівні виникають відносини формування фінансових ресурсів та перерозподілу їх на централізовані та децентралізовані, з яких формуються різні фонди як на макро-, так і мікрорівнях. Формування фінансових ресурсів за рахунок основного джерела - НД характеризує нормальний стан економічних відносин у суспільному виробництві. Фінансові ресурси можуть формуватися також за рахунок частини НБ, що характерно для стану кризи в економіці країни. На цьому рівні значну роль відіграє кредит як фінансова категорія.

Фондова форма використання фінансових ресурсів об'єктивно визначена потребами розширеного відтворення та має деякі переваги у порівнянні із не фондовою формою. Це дозволяє більш щільно ув'язати задоволення будь-яких потреб з економічними можливостями суспільства та забезпечити концентрацію ресурсів на головних напрямках розвитку суспільного виробництва, а також дає можливість задовольнити суспільні, колективні та особисті інтереси і таким чином активніше впливати на виробництво.

Фінансові ресурси необхідні насамперед суб'єктам господарювання. У них формуються децентралізовані фінансові ресурси, які використовуються на мікрорівні для формування виробничих фондів, необхідних для фінансування витрат по розширенню виробництва, а також фондів для фінансування соціально-культурних запитів працюючих.

Потреби суспільного виробництва на макрорівні забезпечуються за рахунок централізованих фінансових ресурсів. Формами їх використання є бюджетні та позабюджетні фонди, кошти яких направляються на розвиток народного господарства, фінансування соціально-культурних потреб, забезпечення потреб оборони і управління.

Державні витрати мають мультиплікативний ефект щодо породження низки вторинних, третинних споживчих витрат. Для вимірювання впливу державних витрат на обсяг ВВП використовується кількісний показник мультиплікатор.

Висновки. Найважливішою ознакою фінансів є грошовий характер цих відносин, оскільки гроші є обов'язковою умовою існування фінансів. Гроші - це основний інструмент фінансових відносин.

Взагалі гроші це товар, який виконує роль загального еквівалента обміну на будь-який інший товар. Щодо фінансів, гроші завжди виступають обліковою одиницею грошових доходів або фондів, формування яких здійснюється завдяки фінансів. Фінанси формують та розподіляють усю вартість ВВП, що фактично утворює такі похідні її функції як регулюючу та стимулюючу. Саме ці функції дають змогу конкретизувати сферу фінансових відносин, що і складають сутність невидимої сторони фінансів, а також показати перспективи їхнього розвитку, виявити найважливіші напрямки удосконалення функцій формування, розподілу та контролю, які визначають видиму сторону фінансів.

Водночас гроші мають своє чітке призначення в економічному житті, що проявляється в їх головних п'яти функціях: платіжній (рахунковій); обмінній (обернення); збереження (накопичення); вартісній (масштабу цін); міжнародних грошей. Відомо, що гроші та грошовий обіг суттєво впливають на фінансове становище як фізичних і юридичних осіб зокрема, так і держави в цілому. Якщо грошей в обороті більше, ніж товарів та послуг, що виробляються й надаються, то гроші знецінюються. Відповідно зменшуються доходи й обсяги витрат усіх суб'єктів господарювання.

Таким чином, фінанси відображають тільки грошові відносини, або такі операції, які можна оцінити у вартісних вимірниках. Фінанси, які мають грошову форму та виражають відповідні економічні відносини, відрізняються від грошей як за своїм змістом, так і за функціями. Отже між грошима і фінансами немає тотожності. Розглянемо конкретно різницю між грошима і фінансами.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

Таблиця 1

За змістом

1. Гроші - це економічна категорія, що вимірює затрати праці і виконує роль загального еквівалента обміну.
2. Гроші в ринковій економіці - це загально визнаний абсолютно ліквідний засіб обміну, цінність якого визначається довірою до держави.

1. Фінанси - це суспільна економічна категорія, що характеризує процес створення й використання фондів грошових коштів.
2. Фінанси в ринковій економіці - це певні економічні відносини між різними учасниками суспільного виробництва, що мають грошовий характер та здійснюються у фондовій формі.

За функціями

Гроші виконують такі функції:

- 1) платіжну (рахункову);
- 2) обмінну (обернення);
- 3) збереження (накопичення);
- 4) вартісну (масштабу цін);
- 5) міжнародних грошей.

Фінанси виконують такі функції:

- 1) формування грошових фондів (створення доходів);
- 2) перерозподілу цих фондів (використання видатків);
- 3) контролю за створенням доходів та використання видатків (витрат);
- 4) стимулювання фінансових потоків;
- 5) регулювання темпів і рівня доходів.

Будучи тісно пов'язані між собою, фінанси й гроші не можуть існувати одне без одного. Тому часто вживають таке визначення як *фінансово-грошові відносини*, що має певний сенс. Оскільки не можливо досягти фінансової стабільності в економіці, не налагодивши нормального грошового обігу в державі. Якщо держава не узгоджує свої витрати із наявними своїми доходами, то це призводить до розбалансування грошового обігу.

Ще раз підкреслимо, що фондовий характер фінансових ресурсів, які необхідні для нормального процесу відтворення та економічного зростання, важлива відмінна риса їх сутності.

Підсумовуючи, необхідно підкреслити, що використання наведених формалізованих схем дає можливість чітко структурувати фінансові категорії та дати їм кількісну оцінку.

Література

1. Юрій С.І. Фінанси: підруч. / С.І. Юрій, В.М. Федосов. - К.: Знання, 2008. – 611 с.
2. Василик О.Д. Державні фінанси України: підруч. / О.Д. Василик, К.В. Павлюк. - К.: ЦУЛ, 2004. - 608 с.
3. Кудряшов В.П. Курс фінансів: навч. посіб. / В.П. Кудряшов. – К.: Знання, 2008.– 431 с.
4. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія): навч. посіб. / В.М. Опарін. - К.: КНЕУ, 2007. – 194 с.
5. Голуб В.М. Фінанси: навч. посіб. / Голуб В.М., Бондар В.В., Худoley В.Ю. – К.: Дорадо, 2008. – 180 с.
6. Артус М.М. Проблеми трактування сутності та функцій категорії „фінанси” / М.М. Артус // Фінанси України. – 2007. - №7. – С.127-135.

Надійшла 24.12.2010 р.